

Yusif Əbülfət oğlu HÜMBƏTOV, i.e.d, dos.**Xəyalə Akif qızı OSMANOVA**
Azərbaycan Texnologiya Universitetinin magistrantı**Nuranə Rafiq qızı QURBANOVA**
Azərbaycan Texnologiya Universitetinin magistrantı
E-mail: hümbetov-1964@mail.ru

RESPUBLİKAMIZDA AQRAR BAZARLAR VƏ ƏRZAQ MALLARININ İXRACI MƏSƏLƏLƏRİ

Xülasə

Aqrar bazarlar kənd təsərrüfatında inteqrasiya münasibətlərinin inkişafının əsasını təşkil edir. Həmçinin aqrar sahənin maddi-texniki bazanın möhkəmləndirilməsinə, istehsal olunan məhsulların emalı, saxlanması, çeşidlənməsi və satışının elmi əsaslarla təşkilinə və bazar infrastrukturunun mütərəqqi formalarının tətbiqinin təmin edilməsinə xidmət edir.

Ölkəmizdə ərzaq təhlükəsizliyi ilə bağlı mövcud problemlərə yeni yanaşma və onun inkişaf perspektivlərinin araşdırılması zəruri məsələlərdən biridir. Ölkənin ərzaqla təminatının daxili imkanlar hesabına ödənilməsi, idxaldan asılılığın azaldılması və yerli ekoloji təmiz ərzaq məhsullarının ixrac mexanizminin təkmilləşdirilməsi bu gün aktual problemlərdən sayılır.

Açar sözlər: aqrar bazarr, satışın təşkili, bazar infrastrukturunu, ərzaq təhlükəsizliyi, idxaldan asılılıq, ixracın genişləndirilməsi

JEL: O13

Giriş

Hər bir ölkənin iqtisadiyyatının mühüm tərkib hissələrindən biri aqrar bölmə və onun əsasını təşkil edən kənd təsərrüfatıdır. Aqrar bölmə ölkədə iqtisadi və sosial proseslərə təsir edir, əhalinin ərzaq məhsullarına və kənd təsərrüfatı xammallarından hazırlanan geniş xalq istehlakı mallarına, sənayenin bir sıra sahələrinin, xüsusilə də yüngül və yeyinti sənayesinin xammalla olan tələbatının ödənilməsində və deməli, cəmiyyətin sosial-iqtisadi həyatında çox böyük rol oynayır [2 s.129-132].

Bazar iqtisadi münasibətlərinə transformasiya şəraitində sosial-iqtisadi təkmilləşdirmə tədbirlərinin reallaşması regional amillərin düzgün qiymətləndirilməsini tələb edir. Bu proses əslində regional istehsal-satış prosesinin rolunun dəyişməsi ilə şərtlənir. Nəticədə regionlararası istehsal prosesi arasında mütənasibliyin təmin edilməsi və inkişaf perspektivlərinin müəyyən edilməsi zəruri məsələlərdən birinə çevrilir.

Regional inkişaf bilavasitə istehsal olunmuş məhsulların çeşidinin artırılması və satışının təş-

kili məsələlərinin tənzimlənməsinə şərait yaradır. Odur ki, aqrar sahə məhsullarının satışının təşkili və həyata keçirilməsi üçün vacib struktur olan aqrar bazarların inkişaf etdirilməsi hazırda vacib məsələlərdən biridir.

Hər bir regionun spesifik xüsusiyyətlərinə uyğun tələb və təklifin təsiri ilə formalaşan mübadilə sferasındakı münasibətlər, regional aqrar bazarların iqtisadi mahiyyətinə görə lokallaşdırılmış sosial-iqtisadi prosesləri özündə əks etdirir. Bu baxımdan inkişaf etmiş regional aqrar bazarlar tələbin səviyyəsinə, onun dəyişmə meylinə və inkişaf qanunauyğunluqlarının tənzimlənməsinə şərait yaradılmasına xidmət göstərməlidir. Aqrar bazarların səmərəli fəaliyyəti təklifdən asılı olaraq formalaşır və təklifin stimullaşdırılmasında əsas rol oynayır.

Aqrar sahədə rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalı hesabına regional bazarlarda rəqabət mühiti formalaşır. Aqrar bazar konyukturundan asılı olaraq istehsalçıların mövqeyi müəyyənləşir, tələb və təklif, həmçinin bu baxımdan regionlar arasında mütənasibliyi təmin etmək mümkün olur.

Respublikamızda aqrar bazarlar

Müasir qloballaşma şəraitində aqrar bazar iqtisadi proseslərin inkişaf meyllərini qiymətləndirməklə regional bazarların transformasiyası problemləri səmərəli şəkildə həll edilməlidir. Bu baxımdan tələb və təklifin tarazlığının mövcud vəziyyəti və inkişaf meylləri təhlil edilməli, aqrar bazarların inkişaf istiqamətləri araşdırılmalıdır.

Aqrar bazarın formalaşması hər bir ölkənin mövcud iqtisadi və siyasi quruluşunun xüsusiyyətindən asılı olmayaraq onların milli iqtisadi təhlükəsizliyinin vacib tərkib hissəsi sayılan etibarlı ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin, iqtisadi suverenliyinin, sosial dayanıqlılığının başlıca şərtidir.

Aqrar bazarın formalaşması cəmiyyət üzvlərinin kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarına olan tələbatının ödənilməsinə və yerli istehsalının artırılmasına öz müsbət təsirini göstərə bilər. Aqrar bazarda istehsal olunan məhsulun həcmi artdıqca orada fəaliyyət göstərən mülkiyyətçilər öz fəaliyyətlərini genişləndirərək mənfəətlərini artırmağa çalışırlar. Bu baxımdan aqrar bazarın fəaliyyətinin dövlətin iqtisadi maraqlarına uyğunlaşdırılmasının başlıca prinsiplərinin müəyyən edilməsi vacibdir. Çünki, bu sahədə olan əsas problemlərdən biri aqrar bazarın səmərəli inkişaf istiqamətlərinin müəyyənəndirilməsidir.

Aqrar bazarın formalaşması uzun müddətli prosesdir. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, bazar münasibətləri qurulmadığı təqdirdə hər hansı bir ekstremal şərait istər istehlakçını və istərsə də istehsalçıyı acınacaqlı vəziyyətə gətirmiş olar. Məhz, bu baxımdan aqrar bazarın tənzimlənməsi mexanizminin, daxili əmtəə istehsalçıların inkişaf səviyyəsinin və istifadə etdikləri texnologiya-

nın müasir dövrün tələblərinə cavab verməsi, əslində ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi maraqlarına xidmət edir.

Müasir dövrdə aqrar bazar məhsullarının istehsalı və satışı tələb və təklifə, rəqabətə, qiymətə, ticarətin yeni üsullarının tətbiqinə, aqromarketing tədbirlərinin həyata keçirilməsinə əsaslanmalıdır. Dövlət bu istiqamətdə tənzimləyici rolunu həyata keçirməlidir. Yəni dövlət demokratik prinsiplər əsasında bazar münasibətlərinin qurulması və bazar subyektlərinin normal fəaliyyəti üçün hərtərəfli şərait yaratmalıdır.

Dövlət aqrar bazarı tənzimləməklə istehsalçıların inkişaf səviyyəsinin yüksəlməsinə, əhalinin gəlirlərinin səviyyəsinin yüksəlməsinə, ərzaq məhsullarının qiymətlərinin səviyyəsinin stabiləşməsinə və tədricən aşağı düşməsinə dəstək göstərir. Yəni konkret olaraq dövlət aqrar bazarı tənzimləməklə əslində ölkədə və bütövlükdə dünyada ərzaq çatışmazlığı probleminin aradan qaldırılmasına çalışır.

Ölkəmizdə hazırda ərzaq məhsulları istehsalı mövcud potensiala uyğun deyil. Bunun əsas səbəbi istehsalın təşkilati üçün maliyyə çatışmazlığı, sahanın suvarma sisteminin və maddi-texniki bazanın zəifliyi, emal, qablaşdırma və saxlama müəssisələrinin az olması, su çatışmazlığı, qiymət və kredit siyasətində uyğunsuzluqlar, elmi yeniliklərin istehsalda tətbiqinin zəif olması və s.-dir. Odur ki, aqrar sahədə məhsuldarlıq və rentabellik aşağı səviyyədədir.

Müstəqilliyin ilk illərində həyata keçirilən torpaq islahatı, təsərrüfatların, emal sənayesinin və xidmət sahələrinin özəlləşdirilməsi həyata keçirilsə də, hələ də aqrar sahədə öz həllini gözləyən problemlər mövcuddur.

Cədvəl 1

Aqrar bazarın əsas iqtisadi göstəriciləri, mln. manatla

Göstəricilər	2015	2016
Satışın bütün növləri üzrə pərakəndə əmtəə dövriyyəsi	25721,1	30 190,3
O cümlədən: hüquqi şəxslər	2823,3	3 299,0
fiziki şəxslər	14264,0	16 808,1
Ondan: yarmarkalar və kənd təsərrüfatı məhsulları bazarı	8633,8	10 083,2

Mənbə: Cədvəl www.stat.gov.az saytının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır [109].

Ölkəmizdə aqrar bazarın mövcud vəziyyətinin təhlili göstərir ki, 2016-cı ildə satışın bütün növləri üzrə pərakəndə əmtəə dövriyyəsi 2015-ci ildəki

müvafiq göstəricidən 4469,2 mln. manat çox olmuşdur. Satışın bütün növləri üzrə pərakəndə əmtəə dövriyyəsinin strukturunda fiziki şəxslər üzrə göstərici 2016-cı ildə 2015-ci illə müqayisədə

475,5 mln.manat artmışdır. Yarmarkalar və kənd təsərrüfatı məhsulları bazarında da satış dövriyyəsi 2015-ci illə müqayisədə 2016-cı ildə 1449,4 mln. manat artmışdır.

Rəqəmlərdən görüldüyü kimi aqrar bazarların fəaliyyəti bu sahəyə dövlət tənzimlənməsi və dəstəyi hesabına ilbəl artan xətlə inkişaf edir. (cədvəl 1). Sonrakı dövrlərdə də bu artım öz tempini saxlamış və 2022-ci ilin yanvar-avqust aylarında pərakəndə ticarət şəbəkəsində istehlakçılara 30874,5 milyon manatlıq, o cümlədən 17426,0 milyon manatlıq ərzaq məhsulları, içkilər və bütün məmulatları, 13448,5 milyon manatlıq qeyri-ərzaq malları satılmışdır. 2021-ci ilin yanvaravqust ayları ilə müqayisədə pərakəndə ticarət dövriyyəsi real ifadədə 2,8 faiz, o cümlədən ərzaq məhsulları, içkilər və bütün məmulatları üzrə 2,2 faiz, qeyri-ərzaq malları üzrə 3,6 faiz artmışdır.

2022-ci ilin yanvar-avqust aylarında qeyri-dövlət sektorunun təsərrüfat subyektləri tərəfindən satılmış malların dəyəri əvvəlki ilin eyni dövrü ilə müqayisədə real ifadədə 2,8 faiz artaraq ümumi pərakəndə ticarət dövriyyəsinin 99,7 faizini təşkil etmişdir.

2021-ci ilin yanvar-avqust ayları ilə müqayisədə pərakəndə ticarət dövriyyəsi real ifadədə müəssisələr üzrə 3,1 faiz, fərdi sahibkarlar üzrə 1,0 faiz, bazar və yarmarkalarda isə 6,3 faiz artmışdır. O cümlədən, ərzaq məhsulları (51,6%), içkilər və bütün məmulatları (4,8%) toxuculuq məhsulları, geyim və ayaqqabılar (13,0%) elektrik malları və mebellər (5,0%) kompüterlər, telekommunikasiya avadanlıqları və çap məhsulları (1,0%) əcaçılıq məhsulları və tibbi ləvazimatlar (2,3%) avtomobil benzini və dizel yanacağı (5,7%) digər qeyri-ərzaq malları (16,6%). Pərakəndə ticarət şəbəkəsində əhalinin bir nəfəri orta hesabla ayda 383,8 manatlıq, o cümlədən 216,6 manatlıq ərzaq məhsulları, içkilər və bütün məmulatları, 167,2 manatlıq qeyri-ərzaq malları almışdır.

Ümumi məhsulun ölkə üzrə artmasını ayrı-ayrı sahələrdə də müşahidə etmək olar. Aqrar sahədə həyata keçirilən tədbirlərin, qəbul olunan dövlət proqramlarının, kənd təsərrüfatı istehsalçılarına dövlət tərəfindən verilən subsidiyaların və digər yardımların nəticəsində bu sahənin də ümumi məhsulunda müəyyən artım qeydə alınmışdır.

Ərzaq mallarının ixracı məsələləri

Azərbaycanın xarici ticarətində - əsasən xammal və materiallar üstünlük təşkil edir. Ölkəmizdə

xarici ticarətin genişləndirilməsində məqsəd xammal satışının rəqabət qabiliyyətli hazır məhsullarla əvəz edilməsi, istehsal sahələrini texniki cəhətdən yenidən qurmaq yolu ilə ixrac edilən məhsulların çeşidini və miqdarını artırmaq və xarici bazarda mövqelərini möhkəmləndirməkdir. İxracın artırılmasına istehsal olunan məhsulların keyfiyyətinin yüksəldilməsi və çəkilən məsrəflərin tənzimlənməsi yolu ilə dünya bazarında rəqabətə davam gətirəcək məhsullar istehsalı hesabına nail olmaq mümkündür.

Müasir şəraitdə istehsal olunan məhsulların istehlakçıya çatdırılması, satışının təşkili bütün istehsal sahələrinin ümdə vəzifəsidir. Bizə yaxşı məlumdur ki, bazar iqtisadiyyatı şəraitində “çevik istehsal sahələrinin” yaradılması iqtisadiyyatın “qızıl qanunu” olan “pul-əmtə-pul” qanunu ilə nizamlanmalı, istehsal olunan məhsullar tez bir müddətdə realizə olunaraq əldə olunan vəsait təkrar istehsalə qayıtmalıdır. Belə olan halda istehsal olunan mallar anbarlarda yığılıb qalmaz və istehsal sahələrinin səmərəli fəaliyyəti təmin olunur, istehsalçı istehsalın həcmi və başqa istehsal sahələrinin yaradılmasını uğurla həyata keçirə bilər.

Ölkəmizdə ixracın təşviqi fəaliyyətini xarici ticarət fəaliyyətinin dövlət tənzimləməsinin əsas istiqaməti kimi qeyd etmək lazımdır. Həmçinin, 2003-cü ildən ölkəmizdə İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən yaradılan ixracın və investisiyaların Təşviqi Fondu (AZPROMO) fəaliyyət göstərir. Fondun əsas məqsədi qeyri-neft sektoruna xarici investisiyaların cəlbi və qeyri-neft məhsullarının ixracının stimullaşdırılmasıdır. Qeyd edək ki, AZPROMO öz fəaliyyəti dövründə investisiya təşviqi agentlikləri, ticarət və sənaye palataları ilə sıx əlaqələr qurmuş, dünyanın bir çox ölkəsindən yüzdən çox təşkilatla əməkdaşlıq memorandumları imzalamışdır.

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 2016-cı il 6 oktyabr tarixli 401 nömrəli qərarı ilə “Qeyri - neft ixrac təşviqi Qaydası”, təsdiq edilmişdir və hazırda uğurla həyata keçirilməkdədir. Azərbaycan Respublikasında qeyri - neft məhsullarının ixrac təşviqinin həyata keçirilməsi xüsusi əhəmiyyətə malikdir və ixracın həyata keçirilməsinə öz müsbət təsirini göstərir[3].

Aqrar sahənin inkişafı Azərbaycan Prezidentinin ölkə iqtisadiyyatının şaxələndirilməsi stratejiyasının başlıca istiqamətlərindən birini təşkil edib.

Belə ki, ölkə əhalisinin əksər hissəsinin aqrar sektorda çalışması baxımından bu sahənin inkişaf etdirilməsi həm də qeyri-neft sektorunun inkişafı, işsizliyin və yoxsulluğun azadılması, məşğulluğun təmin edilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb etməkdədir.

Ölkə əhalisinin əsas kənd təsərrüfatı məhsulları

ilə təminatının statistikasına nəzər salsaq görürük ki, bir çox sahə məhsullarına tələbat olduğuna baxmayaraq, əhalinin bəzi qida məhsulları ilə təminatı hələ də aşağı səviyyədədir.

Azərbaycanda əsas ərzaq məhsullarının illik istehsalı, adambaşına(kq-la)

Cədvəl 2

İllər	Taxıl	Kartof	Tərəvəz	Ərzaqlıq bostan bitkiləri	Şəkər çuğunduru (sənaye emalı üçün)	Meyvə və giləmeyvə
2010	218	107	133	49	28	82
2011	265	104	134	53	28	85
2012	298	106	133	47	19	88
2013	310	107	133	46	20	92
2014	247	87	126	47	18	90
2015	174	86	131	50	19	91
2016	188	92	129	47	32	90
2017	183	92	142	47	41	96
2018	205	90	152	40	28	101
2019	348	101	173	45	111	92

Mənbə: Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Dövlət Statistika Komitəsinin Bakı – 2020 materiallarından istifadə etməklə tərtib olunmuşdur.

Cədvəl 2.-dən göründüyü kimi, Respublikamızda illər üzrə bir çox kənd təsərrüfatı məhsulları (ərzaq məhsulları) istehsalı il ərzində adambaşına bəzi ərzaq məhsullarına görə normaya uyğun və ya bir qədər fərqlidir.

Respublikamızda istehsal olunan məhsulların ixrac coğrafiyasının genişləndirilməsi istiqamətində 2016-cı ildən etibarən yerli malların ənənəvi və xarici bazarlara çıxışını təmin etmək məqsədilə istehsal olunan ərzaq mallarının Azərbaycan, ingilis və rus dillərində fəaliyyət göstərən portalı yaradılmışdır. Portal istehsalçılar üçün “elektron kabinet” bölməsində informasiya təşkil olunmasını təmin edir (5).

2000-2018-ci illər ərzində KTƏ məhsulları üzrə ixracın cəmi ixracda və qeyri-neft ixracında pay göstəricisində artım müşahidə olunmuş və 2015-ci ildə bu pay 6.3%-ə çatmışdır. 2016-2019-cu illər ərzində isə bu göstərici devalvasiyanın doğurduğu təsirlərlə 4.6%, KTƏ məhsullarının ixracının qeyri-neft məhsulları üzrə ixracındakı xüsusi çəkisi isə 50-51% civarında tərəddüd etmişdir. Ölkənin kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları üzrə ixracında əsas yeri pomidor, pambıq (mahlıc, iplik və pambıq parçalar nəzərə alınmaqla), fındıq, xurma və gilə (albalı da daxil olmaqla) tutur. Ölkəmiz müəyyən mənada, əsasən bu kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracı üzrə ixtisaslaşmışdır.

Azərbaycandan KTƏ məhsullarının ixracında əsas yeri xammal formasında ixrac olunan təzə

tərəvəz və meyvə məhsulları təşkil edir. Buna baxmayaraq, emal olunmuş kənd təsərrüfatı məhsulları da müəyyən xüsusi çəkiyə malikdir. Məsələn, 2019-cu ildə ümumilikdə 158.5 mln. ABŞ dolları məbləğində pambıq ixrac olunmuşdur ki, bunun da, demək olar ki, hamısı emal olunmuş pambıq məhsulunun (mahlıc və iplik) payına düşmüşdür. Fındıq ixracının əksər hissəsi də qabığı təmizlənmiş fındığın (fındıq ləpəsi) payına düşür. Şəkər ixracı isə idxal olunmuş şəkər xammalından (şəkər qamışı) istehsal olunmuş şəkərin ixracından ibarətdir [5].

Qeyd edək ki, KTƏ məhsulları üzrə idxal dəyərinin yarısından çoxu (54%-i) dənli bitkilərin, tütünün, heyvan və ya bitki mənşəli yağların, süd məhsulları və quş yumurtasının, habelə, şəkər və şəkərdən hazırlanan qənnadı məmulatlarının payına düşür. Hazırkı dövrdə KTƏ məhsullarının ixracında ən böyük pay (65.3%) Rusiya Federasiyasına məxsusdur. Bu bazarın milli ixrac məhsullarının əsas təyinat nöqtəsi olması aşağıdakılarla əlaqədardır:

- böyük istehlakçı kütləsi (əhali - 144 milyon nəfər, 2019-cu il);
- coğrafi yaxınlıq və inkişaf etmiş nəqliyyat sistemi;
- iki ölkə arasında formalaşmış sosial-iqtisadi münasibətlər;
- Avropa Birliyinin Rusiya Federasiyasına qarşı tətbiq etdiyi iqtisadi sanksiyalar.

2019-cu ildə Azərbaycandan Rusiya Federasiyasına ixrac olunan KTƏ məhsulları dəyərinin dördüdə üçü (585.5 mln. ABŞ dolları) pomidor, xurma, fındıq, giləs (albalı) və almanın payına düşmüşdür. 2019-cu il üçün Avropa Birliyi ölkələrinə KTƏ üzrə toplam ixracın 93.5%-ni (61.6 mln. ABŞ dolları) fındıq ləpəsi təşkil edir [5].)

Qeyd edək ki, 2016-2019-cu illər ərzində Azərbaycanda sahibkarlara 17,0 milyon manat ixrac təşviqi ödənməmiş, bunun isə təxminən 9 milyon manatı 2019-cu ilin payına düşmüşdür. Ölkə Prezidenti 2016-cı ildə yerli qeyri-neft məhsullarının “Made in Azerbaijan” brendi altında xarici bazarlarda genişmiqyaslı təbliğini nəzərdə tutan fərman imzalamışdır. Bu fərman “Made in Azerbaijan” brendinin tanıtılması və ixracın stimullaşdırılması məqsədilə aşağıdakı mexanizm və ya dəstək tədbirlərini əhatə edir:

- Yeni bazarlara çıxış imkanlarının müəyyənəndirilməsi, mövcud bazarlarda yerli məhsulların mövqeyinin möhkəmləndirilməsi, habelə bu bazarlara yeni məhsulların təqdim edilməsi məqsədi ilə təşkil olunan ixrac missiyaları 6 gün davam edən səfərlər formasında təşkil olunur, bu səfərlərdə maksimum 30 ixracatçı iştirak edə bilər və hər ixracatçı yalnız bir nümayəndə ilə təmsil olunur. Qeyd edilməlidir ki, səfərlə bağlı bütün xərclər dövlət büdcəsi hesabına ödənilir.

- Ölkədə istehsal olunmuş məhsullarla tanış olmaları və potensial alışları həyata keçirə bilmələri üçün xaricilərin ölkəyə dəvət edilməsi ilə alıcı missiyalarının təşkili.

- Qeyri-neft məhsullarının ixracı üçün mövcud və yeni ixrac bazarlarına çıxış imkanlarının tədqiq olunaraq genişləndirilməsi məqsədi ilə təşkil olunan bazar araşdırmaları. Qeyd edək ki, bir bazar araşdırmasına görə maksimal olaraq 30 min manat dövlət büdcəsi hesabına ödənilir.

- Yerli qeyri-neft məhsullarının “Made in Azerbaijan” brendi altında tanıtılması və təşviq edilməsi məqsədi ilə təşkil olunan beynəlxalq sərgi və yarmarkalarda vahid ölkə stendi ilə, həmçinin fərdi qaydada iştirak.

- Dövlət mülkiyyətində olan və ya səhmlərinin nəzarət zərfi dövlətə məxsus olan hüquqi şəxslər vasitəsilə “Made in Azerbaijan” brendinin təşviqi məqsədilə yerli qeyri-neft məhsullarının vahid ad altında xarici ölkələrdə təqdim edilməsi və geniş miqyasda tanıtılması. Bu fəaliyyət hüquqi şəxslərin xarici ölkələrdə yerləşən nümayəndəlik və filialları vasitəsilə həyata keçirilir.

- Xarici ölkələrdə Azərbaycan mənşəli qeyri-neft məhsulları üçün beynəlxalq sertifikatın alınmasına dövlət büdcəsi hesabına dəstək məbləğinin ödənilməsi.

-Tədqiqat-inkışaf proqramlarının dəstəklənməsi ixracyönümlü məhsulların və ya istehsal texnologiyalarının yaradılması və inkişaf etdirilməsi, həmçinin məhsulun istehsal xərclərinin azaldılması və əlavə dəyərinin artırılması məqsədilə həyata keçirilir. Bunlardan başqa, xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərən mağazalarda və “Duty Free”lərdə “Made in Azerbaijan” rəflərinin təşkili, yerli qeyri-neft məhsullarının vahid brend ilə dünyada tanıtılması və təşviq edilməsi məqsədi ilə xarici ölkələrin ictimai yerlərində və beynəlxalq KİV-də “Made in Azerbaijan” brendinin təbliği də həyata keçirilir.

Yuxarıda göstərilənlərlə yanaşı, bir çox xarici ölkələrdə ticarət evlərinin açılması da ixracın artırılması baxımından əhəmiyyətli tədbirlərdəndir. Hazırda Ukrayna, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Polşa, Belarus, Latviya, Çin, Qazaxıstan və Rusiyada ölkəmizdə istehsal olunan məhsulların satışını həyata keçirən ticarət evləri fəaliyyət göstərir.

Ölkəmizdə mövcud olan təbii iqlim şəraitindən səmərəli istifadə etməklə, müasir texnologiyaların tətbiq edilməsi yolu kənd təsərrüfatı inkişaf etdirilərsə, ölkəyə əsas ərzaq məhsullarının idxalının qarşısı alınar, kənd əhalisinin məşğulluğu və gəlirləri artar [6].

Nəticə

Bazar iqtisadi münasibətlərinin formalaşdığı şəraitdə aqrar sahənin idarə edilməsi metodlarının dəyişilməsi, tələb olunan məhsulların istehsal edilməsi, iş və xidmətlərin yerinə yetirilməsi ilə yanaşı aqrar bazar siyasəti ilə istehlakçıların tələbatına cavab verən təkliflərə cavab verməsi haqırda obyektiv zərurətə çevrilmişdir.

Müasir dövrdə aqrar bazar məhsullarının istehsalı və satışı tələb və təklifə, rəqabətə, qiymətə, ticarətin yeni üsullarının tətbiqinə, aqromarketing tədbirlərinin həyata keçirilməsinə əsaslanmalıdır. Dövlət bu istiqamətdə tənzimləyici rolunu həyata keçirməlidir. Yəni dövlət demokratik prinsiplər əsasında bazar münasibətlərinin qurulması və bazar subyektlərinin normal fəaliyyəti üçün hərtərəfli şərait yaratmalıdır.

Dövlət aqrar bazarı tənzimləməklə istehsalçıların inkişaf səviyyəsinin, əhalinin gəlir səviyyəsinin yüksəlməsinə, ərzaq məhsullarının qiymətlərinin stabilləşməsinə və tədricən aşağı düşməsinə

dəstək göstərir. Yəni, konkret olaraq dövlət aqrar bazarı tənzimləməklə, əslində ölkədə və bütövlükdə dünyada ərzaq çatışmazlığı probleminin aradan qaldırılmasına çalışır.

Bu gün ölkə rəhbərliyinin qarşısında duran əsas məsələlərdən biri aqrar sahənin və onun tərkib hissəsi olan regional aqrar bazarların mövcud problemlərinin aradan qaldırılmasıdır. Bunlara aqrar sahədə iri təsərrüfatların sayının az olması, maddi-texniki təminatın yetərli səviyyədə olması, inhisarçılıq və korrupsiyaya meyillərin olması, regional aqrar bazarların inkişaf səviyyəsinin aşağı olması və bu qəbildən olan problemlər aiddir.

Hazırda respublikamızda davamlı iqtisadi inkişafı və sosial - iqtisadi sabitliyi təmin edə biləcək qədər zəngin təbii - iqtisadi, o cümlədən əmək ehtiyatları və zəruri istehsal - texniki potensial mövcuddur. Ölkədə normal aqrar bazarın formalaşdırılması baxımından daha yüksək özünütəminat səviyyəsinə nail olmaq mümkündür.

Azərbaycanın təbii iqlim şəraiti ekoloji təmiz ərzaq məhsulları istehsalı üçün potensial imkanlara malikdir. Bu gün dünyada ekoloji təmiz məhsullara tələbat artır. Odur ki, ölkəmizdə olan mövcud potensialdan səmərəli istifadə etməklə ərzaq məhsullarının ixracını genişləndirmək mümkündür.

Dünyada baş verən ərzaq çatışmazlığına gəldikdə, ölkəmizin hazırda dünyada ekoloji təmiz qida məhsullarına artan tələbatının ödənilməsində imkanları genişdir və bu sahədə çevik tədbirlərin həyata keçirilməsi hesabına ekoloji təmiz ərzaq

məhsulların istehsalının genişləndirilməsi zəruridir.

Dünyada ekoloji təmiz ərzaq məhsullarına böyük ehtiyac olması baxımından Respublikamızda ərzaq malları ixrac mexanizminin təkmilləşdirilməsi yolu ilə xarici ticarəti artırmaq və ölkəyə valyuta axınını təmin etmək vacib məsələlərdəndir.

Beynəlxalq bazarlarda ekoloji təmiz ərzaq məhsullarının xüsusi çəkisinin artması ölkəmizdə bu məhsulların ixracının artırılması üçün əlverişli şərait yaratmışdır. Hesab edirik ki, ölkəmizdə ərzaq məhsulları istehsalı sahəsində ciddi elmi təhlillər aparılmaqla yeni təkliflər işlənib hazırlanmalı, hazırlanmış nəzəri müddəalar əsasında ərzaq bazarına uyğun proqnoz tərtib edilməli, elmi-tədqiqatların nəticələri əsasında xüsusi proqram qəbul olunmalıdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1 Azərbaycanın Statistik Göstəriciləri-2021. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı: 2021.

2. Abbasov A.F. Ərzaq təhlükəsizliyi. Bakı, "Tərəqqi" MMC, 2007, 602 s.

3. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti, 2016-cı il. Qeyri-neft məhsullarının ixracı ilə məşğul olan şəxslərə ixrac təşviqinin ödənilməsi qaydası

4. Əmrahov V.T. Aqrar bazarda dövlətin struktur siyasətinin iqtisadi mexanizmi. Monoqrafiya. Gəncə 2011, 229 s.

5. [www/stat.gov.az](http://www.stat.gov.az)

6. <http://president.az/articles>

Юсиф Абульфат оглы ГУМБАТОВ, д.э.н.

Хаяла Акиф кызы ОСМАНОВА

Нурана Рафик кызы ГУРБАНОВА

Азербайджанский Технологический Университет

E-mail: humbetov-1964@mail.ru

СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ РЫНКИ И ВОПРОСЫ ЭКСПОРТА ПРОДОВОЛЬСТВИЯ В НАШЕЙ РЕСПУБЛИКЕ

Резюме

Аграрные рынки являются основой развития интеграционных отношений в сельском хозяйстве. Он также служит укреплению материально-технической базы аграрной отрасли, организации на научной основе переработки, хранения, сортировки и реализации произведенной продукции, обеспечению применения передовых форм рыночной инфраструктуры.

Одним из необходимых вопросов является исследование нового подхода к актуальным проблемам продовольственной безопасности нашей страны и перспективам ее развития. Оплата продовольственного обеспечения страны за счет внутренних ресурсов, снижение зависимости от импорта и совершенствование механизма экспорта местных экологически чистых продуктов питания считаются актуальными проблемами на сегодняшний день.

Ключевые слова: аграрный рынок, организация сбыта, рыночная инфраструктура, продовольственная безопасность, импортозависимость, экспортная экспансия.

Yusif Abulfat oghlu HUMBATOV, d. e.s.

Khayala Akif gizi OSMANOVA

Nurana Rafiq gizi QURBANOVA
Azerbaijan Technology University
E-mail: humbetov-1964@mail.ru

AGRICULTURAL MARKETS AND FOOD EXPORT ISSUES IN OUR REPUBLIC

Summary

Agrarian markets are the basis for the development of integration relations in agriculture. It also serves to strengthen the material and technical base of the agrarian field, to organize the processing, storage, sorting and sale of manufactured products on a scientific basis and to ensure the application of advanced forms of market infrastructure.

Researching a new approach to the current problems related to food security in our country and its development prospects is one of the necessary issues. Payment of the country's food supply at the expense of internal resources, reduction of dependence on imports and improvement of the export mechanism of local ecologically clean food products are considered to be urgent problems today.

Key words: agrarian market, sales organization, market infrastructure, food security, import dependence, export expansion.